

A másodközlésként megjelenő tanulmány felvezetése – Rechnitzer János Professzor Úr köszöntése

A tanulmány nemcsak Rechnitzer Professzor Úrral írt első közös publikációnk volt, hanem számomra is az első. Mondhatjuk, e cikk volt a belépésem a tudomány izgalmas világába. Büszke vagyok, hogy első tanulmányomat mentorommal, témavezetőmmel írhattam, aki nagy hatással volt rám, és minden bizonnyal sokakra. Már mesterszakos hallgatóként egyengetett utamon, szakdolgozati konzulensem volt, és már akkor felvetette nekem azt a témát, amelyből később a disszertációm is sikeresen megvédhettem. „A kultúra és a városfejlődés” szép és nemes téma, két nagy emberi vívmány kölcsönös egymásra hatását vizsgálja, végtelen lehetőségeket feltárva.

A mesterszak után a győri Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában folytathattam tanulmányaimat, ahol Profesz-szor Úr volt a témavezetőm. Rengeteg inspirációt, ötletet, projekt részvételi lehetőségeket adott a doktori évek alatt, melyek által kiforrott a témám, és vele együtt a doktori értekezésem is.

Magánemberként is figyelmes, energikus, a művészetet szerető és támogató emberként mutatott példát doktoranduszainak, köztük nekem is. Saját kiállítá-sain is részt vettünk mi, doktoranduszok is, így nemcsak a doktori iskola vezetőt, valamint egyetemi tanárt tisztelhattuk – ma is –, hanem a városát, otthonát szerető győri polgárt, műgyűjtőt, professzort, mentort.

Munkában és örömeinkben gazdag nyugdíjas éveket kívánok Professzor Úr!
Köszönöm, hogy a doktorandusza lehettem, hogy az Ön doktori iskolájában
szerezhettem tudományos doktori fokozatot!

Győr térkapcsolatainak alakulása a képeslapokon keresztül

The formation of spatial relationships of Győr through postcards

A tanulmány a Tér-Gazdaság-Ember folyóirat 2021/2. számában **másodközlésként** kerül publikálásra. Első közlésére az alábbiban került sor: Morvay Szabolcs–Rechnitzer János (2016) Győr térkapcsolatainak alakulása a képeslapokon keresztül. In: Kókai S. (szerk.): *A változó világ XXI. századi kihívásai: tanulmánykötet Prof. Dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére*. Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza. 421–440.

BEVEZETÉS

Egy város térkapcsolatainak vizsgálata mindig izgalmas kutatási feladat. Azt keressük, hogy a lakosok, a különféle szereplők, így például a vállalkozások, az intézmények, a szolgáltatások mely más településen élőkkel állnak kapcsolatban, ami jelzi a város hatóköreit, adott felszereltségének térbeli megjelenését, kiterjedését. Az elemzések sajátos esete az egyének térkapcsolatainak bemutatása, azaz, hogy a városban élő, vagy oda hosszabb, rövidebb ideig látogató emberek, személyek mely településekkel tartottak kapcsolatot.

A személyes térkapcsolatok feldolgozásához, azok időbeli változásának vizsgálatához egyszerű módszert választottunk. Győr esetében a várost ábrázoló könyvtári és magán képeslap gyűjtemények anyagát dolgoztuk fel a következő elvek alapján. Elsőként az időbeliséget határoltuk el. Három időszávot alakítottunk ki, így az 1896 és 1920 közötti időszakot – ezeket a postabélyegből, illetve lapokra írt dátumokból határoztuk meg –, majd a 1921 és 1945 közötti időszakot, s végül az 1945 és 1980 közötti években feladott lapokat különítettük el. Ennek célja az volt, hogy az időbeliséggel vizsgáljuk a személyek kommunikációs kapcsolatainak változását, a személyi térkapcsolatok alakulását. A képeslapok ezekben az elkülönített időszávokban más és más funkciót töltöttek be. Az első időszakban, amikor még nem volt telefon, illetve más kommunikációs mód, a lapokon keresztül – és levél vagy távirat útján – történt meg a kapcsolattartás, azok szerepe a gyorsabb, napi tájékoztatást szolgálta. A második időszakban ezen megállapítások részben folytatódnak, hiszen ekkor sem vált általánossá még a telefon, a kommunikációs módokban a levél, a képeslap jelentette a kapcsot.

lattartás módját. Ebben az időszakban viszont az ország beszűkült, a trianoni békeszerződés után a térbeli kapcsolatok is megváltoztak, azok is átrendeződtek, s az is érdekelt bennünket, hogy ezek milyen irányt vettek Győrben. A harmadik időszakban szintén azt kerestük, hogy ezek a kapcsolatok milyen irányokat vesznek, s mennyire változnak, szorulnak vissza, vagy rendeződnek, koncentrálnak a városban lévő személyek kapcsolati irányai.

A térkapcsolatok mellett a képeslap-elemzés számos további városi funkció vizsgálatára ad lehetőséget. Az egyik a városkép, a város imázs bemutatása, annak fontosabb, meghatározó elemeinek felvillantása, a város legfontosabb jellemzőinek, sajátosságainak közlése. Az elküldött képeslapokat olyan személyek választották ki, akiknek a városról akár az itt lakás, akár az idelátogatás révén, más és más benyomása volt. A benyomásokat, illetve az adott korra jellemző, meghatározónak tekinthető karaktereket is jelzik a lapok, így a fényképek tematikus feldolgozása hozzásegíthet a városról alkotott megítélések jellemzésére, a főbb karakterek kiemelésére, s azok változásának regisztrálására. A másik elemzési kör maguk a közlések, az információk, amelyek a lapokon megjelennek, azok a személyes megnyilvánulások, amelyeket az egyének leírtak, átadni akartak a címzeteknek. Ebben a kommunikációs szférában nem kívántunk nagyon elmélyedni, inkább arra törekedtünk, hogy a várossal kapcsolatos közvetlen és közvetett információkat feldolgozzuk, azokat valamilyen szempontok alapján rendszerezzük.

A térkapcsolatok iránya és azok tartalmának képeslapokon keresztül történő elemzése számos kihívást rejt. Első, hogy a lapok gyűjteményekből (magán és közösségi) kerültek ki, így azok már valamilyen elvek alapján szelektáltak (ismétlődés kizárása, időbeliség, tematikus jelleg), másrészt csak a városábrázolással foglalkozó képeslapokat dolgoztuk fel. Nem tudtuk bevonni a kutatásainkba az üdvözlő, szórakoztatást nyújtó küldeményeket, így szűknek, korlátozottnak tekinthetők a kapcsolati relációk (nem könnyű egy városból feladott ilyen jellegű lapokat összegyűjteni), vagy éppen a kommunikációs módok megjelenítése. S végül az általunk vizsgált lapok sajnos csak töredéke a városból indult küldeményeknek, így azok irányai igencsak vázlatosnak, esetlegesnek tűnhetnek, semmilyen reprezentációt nem követnek, követhetnek.

A vizsgált lapokat adatbázisban dolgoztuk fel. Az adatbázis két pillérből áll. Az első pillér, mely a tanulmány első fejezeteihez nyújt alapot – város imázs, térkapcsolati funkciók, kapcsolatok jellege, nem-kombinációk és nemek közötti megoszlás – 500 darabos minta alapján készült. Az 500 darabos minta tartalmazza magángyűjteményen kívül a győri Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum gyűjteményét, a győri Kisludgy Károly Megyei Könyvtár digitalizált képeslapgyűjteményének egy részét, és a Hungaricana közösségi digitalizált portál gyűjteményéből vett példányokat. Ez az adatbázis egy olyan minta, mely a lehető legteljesebb információ-tartalmat foglalja magában. A képeslap hátoldalán szereplő városeelemet, évszámot, bélyegértéket, a küldő és a címzett nemét, a küldő és a címzett kapcsolatának jellegét, a szöveg témáját, a küldő Győrrel való viszonyát, illetve kiemelt szövegrészeket. A második pillér egy ezer darabos minta, mely kifejezetten a térkapcsolat

analízis alapjául szolgál, vagyis szűkebb az információ tartalma, mindösszesen két elemet foglal magában, az évszámot és a címet. Az 500 darabos mintához képest a bővítést a Hungaricana adattár tette lehetővé.

A kutatásunk kísérlet, próbálkozás arra, hogy egy érdekes kultúrtörténeti eszközt, a képeslapot miként lehet a várostörténeti kutatásokban felhasználni, egyben hogyan lehet azokkal jellemzi egy város arculatának és térbeli kapcsolatainak változását. Bízunk benne, hogy az elemzéseinket ért kritikák más kutatókat is ösztönöznek arra, hogy ezen kutatási módszert tovább alakítsák, fejlesszék.

1. A KÉPESLAPOK TÖRTÉNETE

A képeslapok történetének gyökerei az 1800-as években keresendőek, amikor is dr. Emmanuel Herrmann, a Bécsújhelyi Katonai Akadémia közgazdasági docense a postai levelezés új módjával, a levelezés egyszerűsítésének szándékával előállt a postai levelezőlap ötletével. 1869. január 26-án, a bécsi Neue Freie Presse esti számában megjelent publikációban dr. Herrmann hírül adja a levelezőlap feltalálását, mely cikk tekinthető az első levelezőlapról szóló írásnak. Herrmann Úr abból indult ki, hogy nagyon sok levél nem tartalmaz hosszú sorokban írt gondolatokat, csak rövid üzeneteket, jókívánságokat, üdvözlést vagy valamilyen ünnepélyes köszöntést. Továbbá azt is leszögezte, hogy ezen üzenetek nem tartalmaznak titkokat, vagyis Hermann Úr állítását átfogalmazva azt mondhatnánk, hogy nem feltétlenül tartoznak az „államtitok” illetve „mély diszkréciót igénylő” kategóriába, tehát igazán elhagyható volna a boríték, mely valamelyest csökkentené a levelezéssel járó költségeket. Egységes és olcsó díjazású postai lapokról volna szó, melynek egyik oldalán a cím és a bélyeg szerepelne, másik oldalára pedig a közlendő kerülhetne (Sóki, 1980).

A cikk megjelenésének évében, Ausztriában és Magyarországon már forgalomba is kerültek az első postai lapok, itthon „Levelezési lap” felirattal. A következő évben Németországban, Angliában is lehetett ily módon levelezni. Párizsban 1870-ben, hadi állapotok lévén, a németek által ostromlott városokból léggömbök segítségével ilyen lapokkal kommunikáltak a szabad területekkel (Erős, 1985).

Azonban dr. Herrmann Urat nem tekinthetjük feltétel nélkül a levelezőlap kizárólagos feltalálójának, ugyanis erre a címre bizonyos Stefan német főpostamester, illetőleg Lubkemeiningeni bankigazgató és a vele levelező Schwarz oldenburgi könyvkiadó is pályázhatna a maguk történetével. Mindenesetre azt kijelenthetjük, hogy a képeslapok tulajdonképpen ezeknek a levelezőlapoknak a leszármazottjai (Antaliné Hujter, 1998).

A levelezőlap azáltal vált képes levelezőlappá, vagy képeslappá, hogy egyik oldalát elfoglalta, birtokba vette egy kép vagy illusztráció. Így már nem csak a közlendő volt a tartalma a lapnak, hanem a kép szintén valamilyen üzenetértékkel bírt, illetve kedveskedés tárgya lehetett, valamint apró élményt is magában tudott hordozni.

Azon szándéknak, hogy egymástól távol élő emberek szép képet küldenek egymásnak, szintén megvan a maga századokba visszanyúló története. A témával foglalkozó kutatók azonban kénytelenek vitatkozni, ha a szokás eredetét próbálják bizonyítani a szakmai körökben. Bizonyos vélekedések szerint a századok helyett évezredekről beszélhetünk, ugyanis már háromezer évvel ezelőtt Kínában illusztrált üdvözlő lapokat, szerencsekártyákat volt alkalma kapni valamely kedvelt egyénnek, vélhetőleg nagy örömére. A franciák „carte de visite” vagy „billet de visite” feliratú lapja már négyszáz éve forgalomban volt. XIII. Lajos óta közsismert az üdvözlőlap a franciák földjén, melyeket kisméretű kartonlapoknak kell elképzelnünk, ezeket aranyozva vagy virág, füzér, táj, de akár mitológiai tartalmakkal felöltöztetve küldték címzettjüknek. A francia kolostorok apácái is lapokra festettek vallásos témájú képeket a karácsonyi ünnepek közeledtével, melyekkel rokonnaknak kedveskedtek (Petercsák, 1981). A 18. században a német nyelvterületű országok is küldtek egymásnak köszönőkártyákat, ún. Kunstbilleteket, az angolok pedig ekkortájt kezdték küldeni az első karácsonyi üdvözlőkártyákat hasonló megfontolásból (Balázs, 2005). Anglia mellett még Skóciában voltak bizonyos szokásokhoz kapcsolódó üdvözlőlapok a XIX. században. Ilyen volt például az ún. valentinka, melyet Szent Valent (Bálint) napján, február 14-én küldtek egymásnak a szerelmesek, mely lapokon lírai üzenetek és tréfás illusztrációk voltak. Oroszországban olyan levélpapírok voltak kaphatók az 1830-as években, melyeken Pétervár korabeli rajza ékeskedett (Petercsák, 1981).

Bár a levelezőlap ötletét többen magukénak vallották, ugyanakkor a világ első postai levelezőlapját biztosan az osztrák-magyar postaigazgatóság bocsátotta útjára 1869. október 1-jén^[1]. Azt, hogy milyen sikert könyvelt el a levelezőlap, jól példázza, hogy az első kézbesítését csak a magyar posta révén 1871-ben 2,5 millió, 1873-ban 6,5 millió követte. A külföldi postaigazgatóságok is figyelték a kimagasló népszerűségére a lapoknak, a következő években sorra vezették be a levelezőlapot német, luxemburgi, svájci, angol, belga, holland, dán, finn, orosz, francia, észak-amerikai, spanyol, román és szerb postaigazgatások (Vajda, 1967).

Nem kellett hozzá egy évtized, hogy újabb mérföldkőhöz jusson a képeslap saját történetében, ugyanis 1878-ban Párizsban a Nemzetközi Postakonferencián hivatalos postai küldemények rangjára emelkedett. Majd 1885-ben Németországban és az Osztrák-Magyar Monarchiában magánvállalkozások is részt szakíthattak maguknak a képeslap gyártásából. A gyártási mennyiséget tekintve beszédes, hogy mintegy heti tízmillió darab került forgalomba csak Németországban^[2]. Voltak országok, melyeknél exportcikk lett a képeslap, többek között Svájc említethető meg példaként. A svédországi Granberg cég az orosz vásárlóknak adott el lapokat 1917-ig. Ugyanakkor az orosz képeslapkiadók nemcsak a svéd nyomda-

[1] Magyarországon az 1869. augusztus 25-én kiadott rendelet, Ausztriában pedig ugyanez év szeptember 22-ei rendelete írja elő a postai levelezőlapok bevezetését (Bedő, 1999).

[2] A darmstadti Folsz cég Németországban monopóliumként bitorolta a világpiacot 1880-ig (Petercsák, 1981).

ipart bízták meg rendeléseikkel, hanem német és francia nyomdákat is. Angliában 1914-ig német eredetű képeslapokat lehetett kapni. A külföldi gyártótól vásárolt lapok a megrendelő országok városképeit ábrázolták (Petercsák, 1981).

Magyarországon főként Budapesten állították elő a képeslapokat, híres műhely volt Divald Károly nyomdája. Divald készített művészeti lapokat, illetve vidéki és budapesti tájlapokat. Vidéken megemlíthető a soproni Török és Kremszer könyvnyomdája. 1905 után már számos vállalat vált a képeslap gyártás mesterévé. A XX. század elején készültek a falvainkat megjelenítő lapok. Budapesti nyomdák közül érdemes megemlíteni Monostory, Barasits, Weinstock, Gárdonyi és Fenyvesi nyomdáját, amelyek a két világháború között a teljes országot lefedve forgalmazták lapjaikat. A magánnyomdák mellé a második világháború után a Magyar Központi Híradó Rt. lépett az üzletág soraiba. 1948-ban a magánkiadókat államosították, 1954-ben pedig megalakult a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, mely főként képeslapok gyártásával foglalkozott (Petercsák, 1994).

2. KÉPESLAP – KULTÚRA

Magyarországon 1900. június 4-én az Iparművészeti Múzeumban, Budapesten megnyitották az első nemzetközi képes levelezőlap kiállítást. A rendezők között nyomdatulajdonosok, fényképészek, festők, építészek és muzeológusok voltak^[3]. A kereskedelmi miniszter erre az alkalomra külön színes nyomatú levelezőlapok készítésével bízott meg művészeket, melyeknek olyan sikerük lett, hogy levelezőlap sorozatot indított útjára számos kiváló művész alkotói munkájával^[4]. Hetven évvel az első képeslap kiállítás után, 1970-ben a Műcsarnokban ünnepelték a képes levelező lap 100. születésnapját. A második nemzetközi kiállításon a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, illetve a Szerencsi Hegytörténeti Múzeum és valamennyi magángyűjtő gyűjteményét tekinthették meg a látogatók (Herendiné Lakatos, 1971).

A kiállítások kapcsán is világosan kitűnik, hogy a képeslap nem egy egyszerű postai eszköz, mely ellát egy tipikus funkciót, vagy olcsóbbá tesz egy szolgáltatást. Valóságos kultúra szerveződött köré viszonylag rövid idő alatt. Valamennyi vizuális kultúrával foglalkozó ág képviselői foglalkoztak a lapokkal, intézmények, múzeumok vették komolyan a levelezés új vívmányát, esztétikai értéként tekintve rá.

[3] A már korábban említésre került Török és Kremszer soproni könyvnyomda is részt vett a kiállításon, más vidéki és fővárosi nyomdákkal karöltve (Petercsák, 1994).

[4] Technikai fejlődés is bekövetkezett a képeslap-gyártásban. A magyar fényképész, Divald Károly fotótechnikai eljárása minőségi javulást hozott a képek tekintetében, melyet autotípia klisének hívtak. A Feszty-körkép sorozat híressé is vált ezen technikát alkalmazó Buschmann nyomda keze nyomán (Herendiné Lakatos, 1971).

A művészeti világban festőket ihletett meg, például külföldön Adolf Menzel, német festő ér el nagy sikereket színes képek készítésével, melyeken a városi élet jelenik meg témaként. Nyomában egy egész művésznemzedék fedezi fel az új „műfajt” (Herendiné Lakatos, 1971).

A művészet népszerűsítésében is különféle úton-módon szerepe volt a képeslapoknak. Például bizonyos kiadók pénzsűkében nem kívántak neves illusztrátorokat megfizetni, és ennek okán múzeumok, időszaki tárlatok festményei kicsinyített másolatának megalkotására, az eredeti képek reprodukciójára folyamodtak. Ilyen kiadó volt a német Stengel cég, mely a berlini állami múzeum, vagy a müncheni Pinakoteka számos festményét sorozatban is kiadta, csoportosítva festészeti irányzatok szerint. Világszerte keresetté váltak ezek a képeslapok a századfordulótól a húszas évekig (Erős, 1985).

Az alkotók mellett a gyűjtők is megjelennek, új hobbi, új szórakozás lett a képeslap-gyűjtés. Nemzetközi egyesület alakult eme cél támogatására a németországi Beeskow-ban, de más európai országban is létesültek helyi egyesületek, Magyarországon 1899-ben Hungaria néven alakult meg az első (Petercsák, 1981).

Amióta létezik képeslap, azóta gyűjtik is ezeket. Nemzetközi távlatokban is szenvedéllyé formálódott a képeslap-gyűjtés^[5]. A gyűjtőszenvedély a képeslapok iránt abból született, hogy a már korábban is aktív bélyeggyűjtők felfedezték, hogy a képeslapon is található bélyeg, illetve a gyűjtés motivációjának másik magja a sokszor magas esztétikai értéket magában hordozó kép a lap hátoldalán, történelmi vagy földrajzi, illetve egyéb illusztráció élményt jelentett a tulajdonosának. Így kialakult az új gyűjtési ág, ennek formái és irodalma is (Bedő, 1999).

Abból a megfontolásból kifolyólag, hogy ne legyen túlzottan magára hagyva a gyűjtők tábora a gyűjtés mikéntjének ingoványos talaján, szakfolyóiratok alakultak segítségükre. Franciaországban 33 ilyen folyóirat működött. Itthon is számos lapot lehetne megemlíteni, melyeknek célja a gyűjtés magas színvonalra emelése, illetve hasznos, ismereteket gazdagító tevékenységgé kovácsolása (Petercsák, 1981).

Azonban nemcsak a „hivatásos” gyűjtők számára volt érdekesség, kedves időtöltés a képeslapok kézbevétele, ugyanis az 1800-as évek végén általában a polgári lakásokban fellelhető volt az a bizonyos képeslapalbum, melyet szokás volt a látogató vendég szeme elé tárni. Napjainkban is vannak ugyanakkor képeslapgyűjtők, olyanok is, akik komoly gyűjteménnyel rendelkeznek. Itthon megemlíthetjük többek között Komondi Miklós Urat, aki sok győri lapot is birtokol, vagy éppen Hegyi Tibor Urat, aki szintén nagy gyűjteménnyel büszkélkedhet. Hivatalos képeslap-gyűjtés is folyik, melyet például a megyei könyvtárak vagy különböző múzeumok bonyolítanak le, főleg magángyűjtők ún. duplum példányainak megvételével, vagy éppen képeslap-aukciók keretében megvásá-

[5] „A képeslap-gyűjtés sport” - ilyen és ehhez hasonló állításokat lehetett olvasni a korabeli újságokban (Petercsák, 1981, 185).

rolt lapok vagy hagyatékból származó példányok szintén forrásai egy-egy hivatalos intézmény gyűjteményének. A könyvtárak azért váltak képeslap gyűjtővé, mert megyéjük történetének bizonyos forrásaként tekintenek a lapokra, kordokumentumnak titulálva azokat (Antaliné Hujter, 1998).

A győri megyei könyvtár is rendelkezik képeslap-gyűjteménnyel. Tematikus elrendezésben Győr-Moson-Sopron megyéről készült lapokat szereznek be, annál is inkább, mivel a század végéhez közeledve már fényképeket alapul véve készítették a képeslapok illusztrációit, ezáltal valóságosan tükrözve a települések egykori épületeit, tereit, utcáit. A tematikát úgy építik fel, hogy külön veszik a városokat, illetve a községeket ábrázoló lapokat, ezen belül általános kategóriaként állítják fel a részletek, látképek, folyók képeit, külön csoport az utcák, terek, parkok, ligetek, majd ezután következnek az épületek, különböző létesítmények, illetve a szobrok, festmények és emlékművek alkotnak szintén egy csoportot. Mintegy 4 120 darabos gyűjteménnyel büszkélkedik a könyvtár, melyből 981 darab 1945 előtti időkből származik. Főként magángyűjtőktől vásárolnak. Más forrás a képeslapok beszerzésére az árverések. Az Első Budai Árverőház képeslap árverésén 1996 óta vannak jelen és tesznek ajánlatokat. Sikerült is megvásárolniuk 42 darab képeslapot az árverésen. Végül mai kiadók is hozzájárulnak a gyűjtemény-bővüléshez, mint például a győri Hazánk Kiadó, mely régi képeslapokat is kiad újra. Gyűjteményét a könyvtár nemcsak féltetten őrzi, hanem rendszeresen kiállítás is rendez saját épületében, melyre sokan voltak és várhatóan lesznek is kíváncsiak (Bedő, 1999).

A múzeumok közül, melyek képeslap gyűjteménnyel rendelkeznek megemlíthető a Zempléni Múzeum Szerencsen, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Budapesten, továbbá a Magyar Mezőgazdasági Múzeum szintén a fővárosban, ide sorolható még a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága szolnoki székhellyel, az Országos Széchényi Könyvtár, a Damjanich János Múzeum Szolnokon, vagy éppen a Balatoni Múzeum Keszthelyen^[6].

„Csak hogy újra látlak, égne ezüst tükre, égne ezüst tükre, szép csöndes Balaton! Arcát a hold benned elmélázva nézi, s csillagos fátyolát átvonja Tiha-nyon.” Gárdonyi Géza A Balaton című versében a magyar tenger viszontlátásának örömét fejezi ki, mely sorok sokunk hasonló érzését is tükrözheti, ha arra járunk. A Balatoni Múzeum balatoni és Balaton környékbeli települések képeslapjait tartalmazó gyűjteményt tudhat magáénak, mely lapok nemcsak az üdvözlő szöveget juttatják el a távollévőhöz, hanem a Balaton hangulatát, jóérzést keltő élményét küldi a címzettnek, a vers mondanivalója felöltik mind a küldő, mind a képeslapot átvető lelkében. A gyűjtemény mintegy 25 469 darabra tehető, településenkénti csoportosításban, már 19. század végi lapokat is tartalmazva^[7]. A múzeumok közül kiemelendő a Zempléni Múzeum óriási képeslap gyűjtemé-

[6] <http://ki.oszk.hu/>

[7] <http://www.balatonimuzeum.hu/>

nyével. 1968. december 3-án megalakult múzeum Magyarország legnagyobb képeslap gyűjteményével rendelkezik, közel 860 ezer darabra becsülve azt^[8].

Érdemes megemlíteni a gyűjtők és kutatók számára értékes forrást, a HUNGARICANA közgyűjteményi portált, mely egy olyan adatbázis, amely digitalizált módon tartalmaz mindenki számára hozzáférhetően különböző történelmi és egyéb dokumentumokat. A portál rendelkezik *képeslap* adatbázissal is, mely őt intézmény anyagát építette bele a rendszerbe, olyan intézményekét, mint a Zempléni Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, illetve a Damjanich János Múzeum. A gyűjtemény körülbelül 300 000-es nagyságra tehető, és a rendszer különlegessége, hogy mai térképeken – Google Maps és Open Street Map – helyezték el a példányokat attól függően, hogy mely településhez kapcsolódik a lap. Tehát térképi kereséssel kutathatóak a képeslapok. A rendszert az Arcanum Adatbázis Kft. kivitelezte, megrendelője és üzemeltetője pedig az Országgyűlési Könyvtár volt^[9].

3. GYŐRI LAPOK – VÁROS IMÁZS

A győri képeslapok alatt értjük azokat a lapokat, melyeket Győrben vásárolnak az üzenetet küldeni szándékozók, illetve Győr városának valamely részletei, utcái, nevezetességei jelennek meg a lap hátoldalán. Tulajdonképpen a város maga a tartalma a megvásárolt lapnak, a várost hordozza magában, mint egyfajta jelenséget, a címzett magáról a városról kap képet, a várost veszik kézbe, illetve értékeit, büszkeségeit teszi közzé más városok, más települések lakói számára.

Mi ebben az esetben a képeslap tulajdonképpeni funkciója? Természetesen kommunikációs eszköz, azonban abból kifolyólag, hogy nem mindegy mi van a képeslap hátoldalán, tehát a várost vagy valamely város elemet ábrázoló illusztráció okán eszköze egy városkép, város imázs tudatos alakításának. Ugyanis az imázs egy személyről, dologról vagy éppen egy településről kialakított kép, személyes vélemények összessége a véleményezett tárgyról, mely sokszor nem egyezik teljesen az objektív valósággal, illetve a kialakult vagy kialakuló kép befolyásolható külső eszközökkel, tényezőkkel, mint média vagy más csatornák – például képeslap – által (Kovács et al., 2002).

„Veszek néhány képeslapot, hogy mégis legyen valami fogalmunk a környékről.” A Debreceni Disputa egyik számában Kovács Szilvia emeli ki ezt a mondatot a Simplicissimus című szecessziós folyóiratból, melyben egy kép volt látható, amint egy hölgy kiszáll gépkocsijából és a fenti megjegyzést teszi. Utalva arra, hogy a képeslap milyen szerepet játszott egy város, település megismerésében, meggradálásában. Kovács Szilvia azt is hangsúlyozza, hogy ezek a lapok a város olyan

[8] <http://szerencs.hu/component/content/article/35-statikus/54-zempleni-muzeum>

[9] <http://hungaricana.hu/>

részeit jelenítik meg, melyeket érdemes megtekinteni. Mintha egyfajta idegen vezető is lenne maga a lap. Érdemes végiggondolni, hogy a képek milyen nézőpontból ábrázolják a várost, vagy részeit, hiszen máris világossá válik, miért bír imázs formáló erővel a postai küldemény. Az egyik véglet a panorámaszerű ábrázolás, felülnézet, melynek az volt az óriási újtása, élmény szempontból is újszerűsége, hogy szabad szemmel nem látható látvány tárul a befogadó elé, akár a helyi lakosság számára is új felfedezést jelenthetett saját városának szépsége. A másik véglet a pontszerű ábrázolás, amikor egy-egy épület, emlékmű, utcarészlet található a lap hátoldalán. Ha már képeslap-sorozatról beszélünk, akkor teljes egészében városkép-formálás történik, Kovács Szilvia ezt vizuális narrációnak hívja írásában, melynek eszköze a tömeges előállítás, de a montázs vagy éppen a leporelló is, mint képalkotási technikák segítik az efféle szándékot. Abban az esetben, amikor valamely város lapjai visszatérő motívumokat jelenítenek meg, kisajátíthat a város magának valamely jellegzetességet, mely egyfajta identitást is tükröz, mely motívumot mindig az adott városhoz csatolunk. Párizs például a fény, Eger a bor, Győr a folyók, vagy éppen Budapest a hidak városa (Kovács, 2007, 56).

A város imázs alakításának tulajdonképpen ideális eszköze a képeslap. Hiszen az adott helyre látogatók rendszerint beszereznek helyi lapokat, és nyomban el is küldik ismerőseiknek, jelezve hol jártak, mit láttak. A helyi lakosok is távoli rokonoknak, barátoknak saját városukkal büszkélkednek, ha valamely rövid, gyors üzenetet kívánnak eljuttatni a címzettjükhöz. Ha pontos képet akarunk festeni, milyen is egy ilyen imázs formálás a képeslapok tükrében, egy konkrét város bizonyos képeslapjait összegyűjtve megállapítható, elemezhető, hogy milyen momentumokat állítanak középpontba a képek, mit tudtak meg az adott városról az emberek.

A továbbiakban Győr példája kerül górcső alá, győri lapok hátoldala lesz az elemzés tárgya, ötszáz képeslap feldolgozása alapján. Olyan kérdésekre keressük a választ, hogy milyen kategóriákba sorolhatók az egyes város elemek, melyek a legfőbb nevezetességek, vagy éppen mit hangsúlyoz a város. Emellett benyomásunk lehet a településről, összeállhat egy kép, imázs magunkban, ezáltal feltételezve, hogy általában az emberek milyen sok mindent megtudtak Győrről az elmúlt században, amikor is divatos volt képeslapot küldeni, bár manapság sem lehet ez másként.

Az 1. táblázatban láthatjuk azokat a kategóriákat, amelyekbe sorolhatók az egyes városelemek Győr esetében, valamint a kategóriákon belül a leggyakrabban előforduló nevezetességek találhatóak. A kategóriák rendre a következők: épületek, utcák, iskolák, gazdasági vagy szolgáltató épületek, illetve a terek, területek kategóriája. A képeslap-minta teljes időszakát foglalja magába a táblázat, 1898-tól 1980-ig. 1945-ig számos visszatérő, ismétlődő elemeket találhatunk a képeslapok hátoldalán. Ugyanakkor a második világháború után az említett időszakban képeslapon még nem fellelhető objektumok is feltűnnek, mint 1951-ben a Rába részlet a Sztálin-híddal, vagy a Magyar Királyi Állami Gárdonyi Géza polgári fiúiskola egy 1954-es képeslap hátoldalán, illetve 57-es példányon a Vörös Csillag-szálló található, a Közlekedési és Távközlési Főiskola pedig egy 1980-as képeslapon bukkant fel.

1. táblázat: A győri lapok képein szereplő városeelemek

Table 1 City elements in the pictures of the Győr's postcards

Épületek	Utca	Iskolák	Gazdasági vagy szolgáltató épület	Terek, területek
A nagyszemiarium kápolnája	Apáca utca	Győri püspöki papnevelő-intézet	Acél Miksa Kisfaludy-kávéháza	Dunaparti részlet a nagy Elevátorral
Bencés templom	Arany János utca	M. áll. Felső leányiskola	Az új takarékpénztár	Hajóállomás
Couvent-épület	Árpád utca	M. kir. Áll. Gárdonyi Géza polgári fiúiskola	Kereskedelmi és iparkamara	Kertrészlet a győri Orsolyák intézményszámból
Csónakház	Attila utca	M. kir. Áll. Elemi népiskola és tanítónőképző-intézet	Fiume kávéház	Káptalan domb
Dunahíd	Baross út	Műszaki Főiskola	Pénzügyigazgatási palota	Nádor város
Frigyes főherceg laktanya	Czuczor Gergely utca	Papnevelő intézet	Rábaszabályozó-társulat palotája	Szabadság tér
Horthy Miklós híd	Deák Ferenc utca	Áll. Főreál iskola	M. kir. Törvénykezési palota	Dunai Rakpart
Karmelita templom	Jedlik Ányos utca	Közlekedési és Távközlési Főiskola	Waggongyár	Erzsébet tér
Kioszk	Kazinczy utca		Royal szálloda	Széchenyi tér
Lloyd-épület	Király utca		Strandfürdő	Vásártér
M.K. Selyemfonógyár	Kossuth Lajos utca		Vörös Csillag-szálló	
Püspökvár	Megyerház utca			
Rába híd	Munkácsi utca			
Regatta Ház	Rákóczi Ferenc utca			
Révfalusi új híd	Vilmos császár út			
Városháza	Zrínyi utca			
Vasútállomás				

Forrás: Saját szerkesztés győri képeslapok alapján

Az 1. táblázat harmadik oszlopa az iskolák. Kiemelendő az a tény, hogy Győr büszke volt iskoláira, a város igyekezett képeslapokra vinni azokat képeit, illetve elég valószínű, hogy sok diák vagy szülő a képeslapok által „hallott” először az intézményről, tehát egyfajta ismertetést is szolgált. Híres volt a papnevelő intézet, a Műszaki Főiskola vagy éppen az elemi iskolák. A vizsgálat alapjául szolgáló mintából kiderült, hogy legtöbbször az adott iskola diákja küldte azt a képeslapot, mely saját iskoláját ábrázolja. Például 1934-ben a Szent Orsolya zárda leány tanuló Bajára küldték azt a lapot, melyen a zárda képe található a hátoldalon, mellyel névnapján köszöntötték nevelőjüket, olyan kedves mondat kíséretében, hogy „bár körünkbe csókolhatnánk meg drága kezeit”. Megemlíthető továbbá a Papnevelő Intézet tanítója által küldött képeslap, melyet 1934-ben Budapestre küldött feljebbvalójának – megszólításként Főtisztelendő Urat olvashatunk – abból a célból, hogy a főtisztelendő által szerkesztett beszámolót hadd kaphassa kézhez látóköreinek szélesítése és szemináriumi szempontok okán. A példákat tovább sorolhatnánk, hiszen számos esetben az adott iskolával való kapcsolat – diák vagy tanító – ad okot arra, hogy olyan képeslapot küldjenek, amelynek hátoldalán valamely győri iskola képe szerepel.

Az utcák kategóriában valamennyi belvárosi utcát megtaláljuk, jelentőségük abban rejlik, hogy az egyes utcák sajátos hangulattal bírnak, kellemes emlék, élmény a séta, melyet ezekben az utcákban tesz a látogató, vagy a helyi lakos.

Ilyenkor az utca hangulatértékét közvetíti a képeslap^[10]. Kiemelhető a Baross út vagy a Bisinger sétány. A Baross Gábor utca előkelő üzletek és vendéglők színterét adta, sétáló utcaként megjelenésével, pezsgő életével az előző században nyugat-európai metropolisz hangulatot sugallt, igaz szerényebb, de otthonosabb köntösben. Az útkereszteződéseket – a város-szerkezet távlatait és a város gazdagságát mutatva – sarokkupolás házak hangsúlyozták. A Bisinger-sétányról tudjuk, hogy parkosítására rendkívül nagy gondot fordított a város (Winkler, 1998). Mindebből kiderül, milyen benyomást kelthetett az utcákat ábrázoló képeslap a címzettben, illetve megérthető az is, hogy az utcák a mindennapi városi nyüzsgés terei, a város életerejét sugározzák a képeslapok útján.

A már említett pontszerű ábrázolás példái az épületek vagy hidak képei. Győr büszkén mutatta be a lapok hátoldalán nevezetességeit, mely a város erejét, gazdagságát hirdették. Már maga a *városháza* égbe emelkedő tornyával a gazdasági erő jelképe. Kiemelkedő építészeti alkotásnak számított a századfordulón ugyanakkor a városi kórház és a Frigyes-laktanya épületegyüttese is, mely utóbbi számtalan képeslapon előfordul. A 19. század végére Győr a legfontosabb közlekedési csomóponttá vált a térségben, nem véletlen, hogy megjelenik a pályaudvar a képeslapok hátoldalán. A Bencés templom, a Karmelita templom szintén nagy büszkeségek, illetve a Káptalándomb, a Püspökvár kihagyhatatlanok voltak az idelátogatók számára, ugyanakkor árulkodtak az ezen épületeket ábrázoló lapok Győr püspöki székhely voltáról is. Vannak olyan elemek a táblázatban, amelyek sajnos ma már csak képeslapokon láthatók. Ilyen például a Radó-sétány valamikori szecessziós épülete, a Kioszk, melyet sajnos az 1960-as években sok más szecessziós épülettel együtt megsemmisítettek (Winkler, 1998).

A gazdasági vagy szolgáltató épületek között számos fontos egységét említhetjük meg a városnak, melyek szerepeltek a képeslapok hátoldalán. A gyárak, gyártelepek a legmagasabb építészeti színvonalát képviselték a kornak. A Vagongyár, a Gráb-gyár, a Szeszgyár, a Selyemfonoda mind megteremtői a győri ipari tradíciónak. Sokak számára Győr mint ipari város képét közvetítették a képeslapok. Győr terei a város életének központjai mai is. Rendezvények, kulturális programok színterei, melyek színessé, élvezetessé teszik az itteni életet. A látképek nem hétköznapi perspektívából tárják szemünk elé a város vonzerejének, értékének mibenlétét.

Az előbbiekből az a következtetés vonható le, hogy a képeslapok tematikája – mikor is a téma egy város – olyan jelentőséggel bír, hogy képes arculatot, imázst kialakítani egy városról ilyen egyszerű módon a környező vagy

[10] „Sétálgatunk Győr utcáin. Nagyon kellemesen érezzük magunkat.” – írta 1910-ben egy hölgy szintén hölgy ismerősenek Pécsre címezve a lapot.

„Hogy még mindig emlékszem Rátok, mutatja, hogy ezért vettem meg ezt a lapot, mert ezen az utcán mentünk együtt itt Győrben. A győri utcák még mindig várnak Titeket és mi is.”- az 1900-as évek első felében Komáromba küldték ezeket a sorokat valakinek. A képeslap az Erzsébet teret ábrázolta.

éppen távolabbi térségek lakói számára. Ily módon tehát a várospolitikai vagy városmarketing tudatos eszköze lehet akár napjainkban is egy képeslap sorozat kiadása, megjelenítve azon a város megújult tereit, épületeit, új értékeit, új lehetőségeit, új élményeit.

Természetesen nemcsak a képeslap hátoldalán lévő kép üzent a városról, hanem maga a küldő is sokszor nyilatkozott Győrről, mellyel öntudatlanul is formálta a város imázsát. „Én igen jól érzem magam itt Győrben, nagyon jó hely. Csak a hivatalban van rém sok dolog.” – nyilatkozott valaki 1910-ben győri helylétéről. Vagy éppen 1943-ban Veszprémbe küldték azt a lapot, melyen az volt olvasható, hogy „Sok üdvözlőt küldök Győrből, ebből a gyönyörű városból.” Regénybe illő sorokat küldött továbbá bizonyos Raffensperger Margitkának 1917. június 1-én valamely férfi ismerőse, melyben ez volt olvasható: „Szívom a drága győri levegőt Royál udvarán”. A közös az üzenetekben, melyekbe Győr városát is beleszórták, hogy valamennyi nagyra értékeli a várost.

4. GYŐR TÉRBELI KAPCSOLÓDÁSAI A KÉPESLAPOK TÜKRÉBEN

Amikor valaki elküld egy győri képeslapot a városból, azt a lapot egy másik településen veszi kézbe a címzett. Ilyenkor kirajzolódik „egy pillanatra” egy ún. térpálya, vagy térkapcsolat, a két település, illetve a települések lakosai közötti kapcsolat. Úgy is mondhatjuk, hogy megelevenedik egy kapcsolódás a két település között. Jelentősége abban rejlik, hogy ez a kapcsolat magával ránt egy sor más aspektust, hiszen a város, illetve lakosának térbeli dimenziója túllép városának határán, sokszor országhatáron túl is, kitágítva ezzel lehetőségeit, kapcsolatrendszereit, a világról alkotott képét, gazdasági potenciálokat, kulturális vonatkozásokat, nyitottságát. Tudunk olyan képeslapról, melyet 1904-ben Párizsba küldött egy ismeretlen személy Győrből, a lapról leolvasható, hogy a címzett hölgy, mademoiselle Loise Lebun, és a szöveget franciául írták. A huszadik század elején tehát Győr és Párizs között volt valamiféle kapcsolat, melyet nevezhetünk térkapcsolatnak is. Teljesen más kép tárul elénk a korabeli győri lakosság nyitottságáról, Győr polgárainak területi kitekintéseiről, mint azt egyébként gondolnánk már a fellelített „párizsi” példa alapján is. Illetőleg számba vehető az a tény, hogy bizonyos párizsi polgárnak tudomása volt Győről, megteremtve ezzel a lehetőségét annak, hogy érdeklődjön a város iránt, beszéljen Győrrel körében, illetve akár ide is látogasson, mint turista vagy vendég. Ugyanakkor, hogy ha képeslapok egész hadát vizsgáljuk, még élesebb kép tárul elénk arról, hogy egy város mekkora teret képes meghódítani egy postai levelezőlap segítségével. Az elemzés módszerét *térkapcsolat-analízisnek* hívjuk.

A térkapcsolat-analízis feladata, hogy feltárja a települések egymás közötti kapcsolatrendszerét, meghatározó kötődési pontjait, vizsgálja egy város településhálózatban kialakult helyét, illetve a vonzásirányok megismerésével vonzáskörzetek kirajzolása is megtörténhet a módszer segítségével. Lehatárol-

hatók azon földrajzi terek, melyeken belül sűrűbbek a kapcsolatok, a kirajzolt téren belüli mozgások gyakorisága feltűnő^[11]. A vizsgálat a lakosság térbeli mozgását figyeli a települések között, felderíti az esetleges település-funkció hiányokat vagy funkciótöbbletet.

Fontos kérdés a térkapcsolat-analízis során, hogy egy település mennyire zárt, milyen mértékű a centrumok vonzásereje illetve a települések centralizációja vagy éppen a település és térsége kohéziója hogyan alakul? Abban az esetben, amikor a térpálya kibocsátója és befogadója ugyanaz a település, a térkapcsolat-analízis belső térpályáról beszél^[12]. Amikor más település a befogadó, de egy bizonyos térségen belül marad a térpálya, akkor bennmaradó térpályáról van szó, a térségen is túlhaladó térpálya a kimenő térpályák közé tartozik, illetve bejövő térpályák azok, amelyek a térségen kívüli településről érkeznek a térségen belüli településre. A térpályákat tulajdonképpen funkciók, szükségletek hozzák létre, generálják, gondolva itt akár közigazgatáshoz kapcsoló térpályákra, vásárlási szokásokra, szolgáltatások, pénzügyi szolgáltatások igénybevételére, vagy az óvodai ellátásra, közoktatásra, egészségügyi ellátásra, kulturális és szabadidő lehetőségekre, illetve rokoni, baráti látogatásokra. Mind-mind funkciók, melyek létrehozzák a térpályát abból kifolyólag, hogy az induló településen nem található az igényt kielégítő lehetőség, hiszen nem minden településen vannak megfelelő pénzügyi szolgáltatások vagy gazdag kulturális programok (Szörényiné Kukorelli, 2007).

A térkapcsolati vizsgálódás ugyanakkor alkalmas gazdasági kapcsolatok feltárására, kutatására, gazdasági elemzésre, ebben az esetben a szállítás, hírközlés, közlekedés, illetve számos más gazdasági aspektus azok a funkciók, melyeken keresztül megfigyelhető a térpályák alakulása (Gerle, 1974).

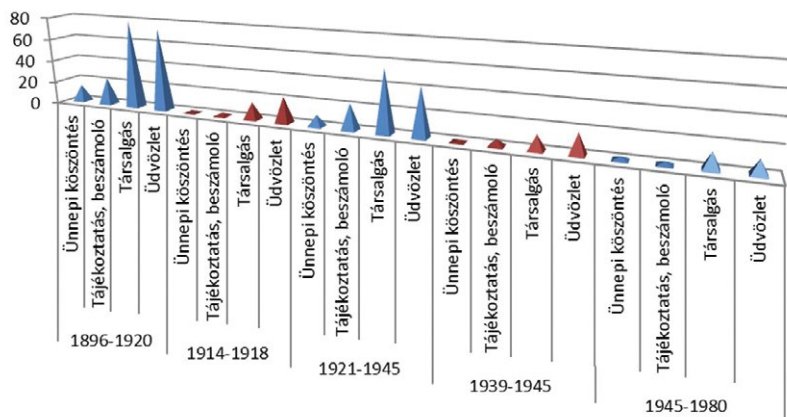
A képeslapok vonatkozásában a térkapcsolati funkciók nagyon is jól értelmezhetők, vagyis az, hogy mi az oka a térpálya kialakulásának, miért küldi a lapot a feladó, milyen igény megvalósulását teszi lehetővé. Az alábbi ábra – mely a vizsgált minta alapján készült – szemléletli az egyes funkciókat, illetve a legfontosabb, kiemelkedő szerepét a képeslap általi kommunikációnak.

[11] A képeslapok vizsgálata során már korán kiderült Budapest előkelő volta ebben a tekintetben, a Győrből küldött képeslapok zöme Budapestre volt címezve.

[12] A képeslapok esetében előfordult, hogy a győri lapot Győrben adták fel győri címre.

1. ábra: Térkapcsolati funkciók a képeslapok vonatkozásában, db

Figure 1 Spatial relationship functions related to postcards, pcs

Forrás: Saját szerkesztés a minta alapján

Látható, hogy a funkciók, melyek a képeslapok esetében fellelhetők rendre a következők: ünnepi köszöntés, tájékoztató-beszámoló, társalgás és üdvözlés. Az ünnepi köszöntés kategória egy összevont tartalom, magába foglalja valameny-nyi ünnephez kapcsolódó jókívánságot, köszöntést, melyet előszeretettel tettek meg a képeslapok által a rokonok, barátok egymásnak. A tájékoztató-beszámoló egy olyan funkció, mely valamely gyors közlést takar, információ átadását valaki helyzetéről, állapotáról, megérkezéséről az adott helyre. Valamelyest a korabeli távirat kellemesebb, könnyedebb és vélhetőleg olcsóbb módjának felel meg ez a funkció. A következő kategóriák kitűnnek az előzőkhez képest. Az ábra is mutatja – bármely időszakot nézzük –, hogy mindig a társalgás és az üdvözlés a leggyakoribb funkció. A társalgás arra utal, hogy az emberek tulajdonképpen szívesen kommunikáltak a képeslap segítségével egymás között, megosztották életük eseményeit, gondjaikat, örömeiket a lapok útján, érdeklődtek a másik helyzetéről, terveiről vagy éppen arról kérdezték, mikor szándékozik meglátogatni a küldőt a lakhelyén. Mai értelemben a közösségi oldalakkal lehet összehasonlítani, mint amilyen a Facebook. Akkoriban nem volt sem telefon, sem internet, és valószínűleg a fáradságos levélírástól való idegenkedés is inkább a képeslap rövidebb terjedelmi „kényszerűségéhez” terelte az emberek többségét. Az utolsó kategória vagy funkció az üdvözlés, mely általában egy rövid mondatba tömörül. Többségében a szívélyes üdvözlés „hangzik” el a lap nyomán, illetve az üdvözlés szándéka különböző megfogalmazásokban lelhetőek fel a képeslapokon.

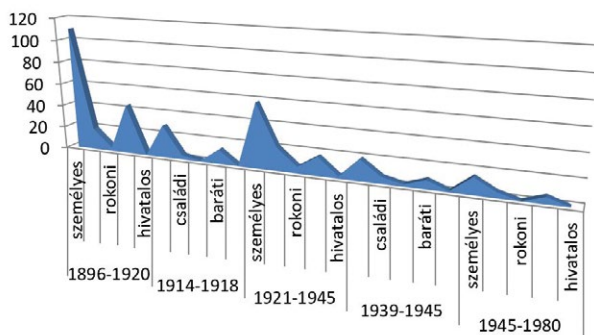
A térbeli kapcsolódások a képeslapok vonatkozásában alapvetően a *kommunikáció* nyomán jön létre, a kommunikáció hozza felszínre, alakítja. A teret formálja, szervezi ez a fajta kommunikáció azáltal, hogy új kapcsolatokat hoz létre, meglévő kapcsolatokat erősít, információt juttat el egyik térből a másikba, gócpontokat teremt, közöl a településről hallgatólagosan, felértékel településeket, tereket

a mentális képzetünkben, illetőleg a kommunikáció számos térszervező képességét, tulajdonságát lehetne még megemlíteni, sorolni, elemezni. A képeslap nyomán létrejövő kommunikáció a *küldő és címzett kapcsolatának jellegében*, mibenlétében gyökerezik. A korábban leírt képeslapokhoz köthető funkciók is a kapcsolat típusából születnek, a kapcsolat maga adja az értelmét a funkcióknak, abból erednek.

A kapcsolatok jellegét vagy típusait az ötszáz darab képeslapot tartalmazó minta alapján határoztuk meg, főként az üzenetek tartalmából, hangvételéből, sokszor a megszólításból kiolvasva vagy éppen az elköszönés, aláírások utaltak valamiféleképpen a jellegre. A legalapvetőbb kategória a személyes kapcsolat. Mint azt a 2. ábra szemlélteti, valamennyi elkülönített időszakban ez a típus volt a leggyakoribb. Érthető alatta egy közeli viszony, bensőséges, intim tónusú kommunikálás. A további kapcsolattípusok voltaképpen a személyes típus árnyalatai, csak más aspektust hordoznak. A családi kapcsolatot világosan ki lehet emelni, hiszen a legerősebb köteléket jelenti, érdekes, hogy családtagok képeslapok útján kommunikáltak egymással. A családi jellegű lapok témáiban szinte mindegyik funkciótypus fellelhető, az üdvözlés mellett a beszámoló, a tájékoztatás, vagy éppen a társalgás is tárgya lehet a lapnak. Sokszor szülők küldenek a távoli iskolában tanuló fiúknak, lányuknak lapot, illetve a diákok is ezúton tájékoztatják szüleiket helyzetükről. „Üdvözlötét küldi és sokat gondol magukra Győrből egy kis kopasz katona” – Kapuvárra küldte 1955-ben a lapot szüleinek a Győrben szolgáló férfi. Vagy éppen a következőket írta egy 1916-ban Pécsre címzett lapon egy itt tanuló diák szüleinek: „Mint megírtam, ruháimat megkaptam, csak még a „Pejacevic” nadrágom hiányzik, azt kérném még elküldeni, mert nagy szükségem van rá. Otthon kell, hogy legyen, mert külön csomagba érkezett haza. Erősen gyógyulok... Matyi”. Számos példát lehetne még sorolni, melyek bizonyítanak, hogy a képeslap fontos szerepet játszott a családok kommunikációjában.

2. ábra: A kapcsolatok jellege a képeslap-kommunikációban, db

Figure 2 The nature of relationships in postcard communication, pcs

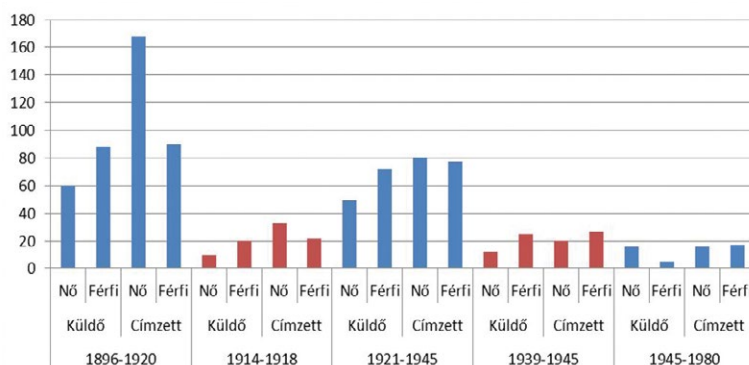
Forrás: Saját szerkesztés a minta alapján

A rokoni típus hasonlít a családi jellegre, kevésbé bensőséges módon. A baráti viszont egy fesztelen, elég gyakori kategória, később majd látjuk, hogy főként férfi barátok használták társalgásukhoz a lapok küldését. Hivatalos jelleget nem öltött túl sokszor a képeslap, főként egyházi személyek kommunikáltak képeslapok útján hivatalos minőségben, leginkább az egyházi státusz alacsonyabb fokán lévő küldött magasabb méltóságú személynek képeslapot különböző ügyekben.

A 3. ábra segítségével az vizsgálható, hogy a képeslapok nemi bontásban hogyan oszlanak meg, különvéve a küldő és a címzett kategóriát. Az utolsó, 1945–1980-ig tartó időszakot kivéve azt tapasztaltuk, hogy a képeslapot küldők többségében férfiak. A címzettek között ugyanakkor gyakrabban olvashatunk női nevet, vagyis a férfiak élnek leginkább a képeslap-küldés lehetőségével, a nők viszont a „képeslap-kapás lehetőségét” tartják előbbre.

3. ábra: Nemek közötti megoszlás

Figure 3 Gender distribution

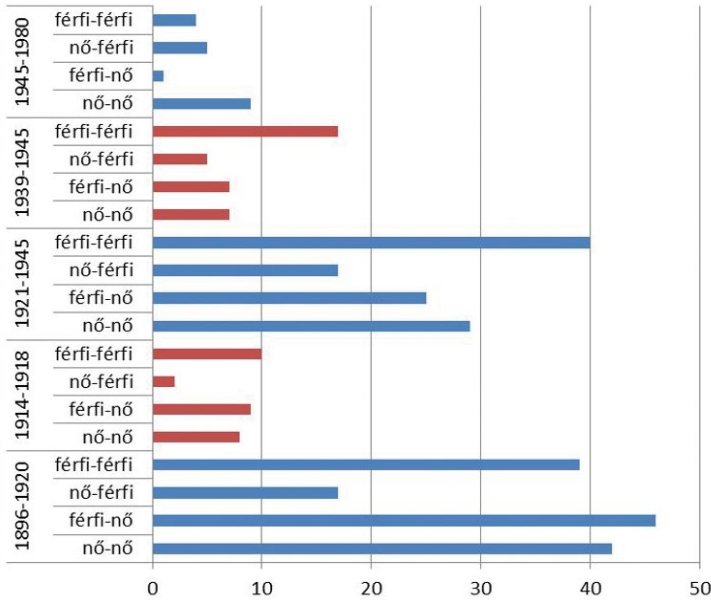
Forrás: Saját szerkesztés a minta alapján

A nemek vizsgálatakor érdemes megfigyelni az ún. nem-kombinációkat, vagyis, hogy a küldő és a címzett milyen nem-párt alkotnak. Négyféle kombináció adódhat, a férfi-férfi, a nő-férfi, a férfi-nő, illetve a nő-nő nem-párok. A látszólag érdektelennek vélhető nem-kombinációk valójában nagyon fontos szempontok a képeslapok, illetve kapcsolatok esetében, olyannyira, hogy sokszor meghatározzák a funkciókat vagy éppen a kapcsolatok jellegét is. Gondolhatjuk – és a képeslapok olvasása során valóban ki is tűnik –, hogy a férfi-nő kombináció nagyon sokszor az udvarlás okán jött létre.

A 4. ábra szerint az 1896–1920-as időszakban a leggyakoribb az volt, amikor férfiak küldtek lapot nőknek. Az ábrából az is kitűnik, hogy a férfiak maguk között igen gyakran a képeslapok útján kommunikáltak, főként baráti jelleggel. Nők férfiaknak nem túl gyakran küldtek lapot, azonban a nők egymás között szívesen éltek a levelezőlap adta lehetőséggel.

4. ábra: Nem-kombinációk a címzett-küldő viszonylatában

Figure 4 Gender combination in the recipient-sender relationship

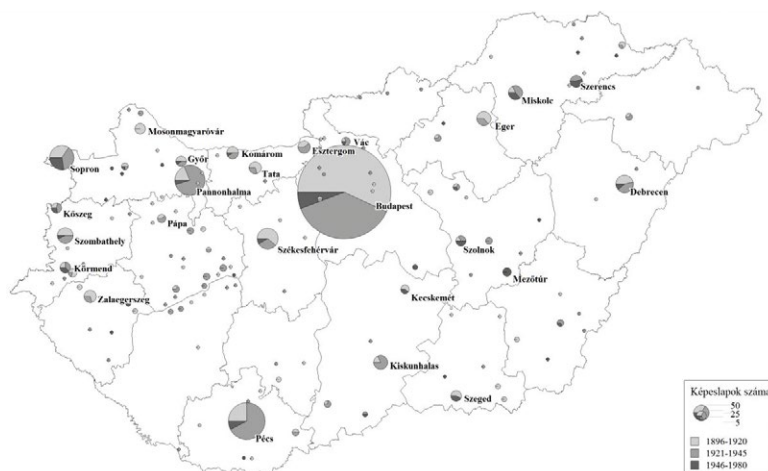
Forrás: Saját szerkesztés a minta alapján

5. A KÉPESLAPOK ÁLTAL KIRAJZOLT KAPCSOLÓDÁSOK, FELBUKKANÓ VÁROS-KAPCSOLATOK GYŐR – MINT KIINDULÓPONT, GÓCPONT – KÖRÉ SZERVEZŐDVE MAGYARORSZÁG ÉS EURÓPA TÁVLATÁBAN

A tanulmány utolsó vizsgálati területének a képeslapok által kirajzolt kapcsolódásokat választottuk. A korábban lehatárolt három időszak kapcsolódásai jelennek meg ekképpen az 5. ábrán, vagyis azok a magyar városok, amelyek a Győrből küldött lapokon címként szerepeltek a vizsgált időszakokban.

5. ábra: Győrből küldött lapok irányai Magyarország területén belül három időszakot vizsgálva (1896–1920, 1921–1945, 1946–1980)

Figure 5 Directions of cards sent from Győr within the territory of Hungary examining three periods (1896–1920, 1921–1945, 1946–1980)

Forrás: Páthy Ádám szerkesztése a minta alapján

Az első időszak egy nyitottabb országot mutat a küldési irányok alapján. Kiemelkedik Budapest, mint domináns hely, a személyes kapcsolatok meghatározó iránya a főváros volt, annak centrális befolyása mindegyik időszakban döntő. Az első vizsgált időszakban a főváros mellett Pécs, Székesfehérvár, Sopron jelentős célirány, itt is a személyes kapcsolatok dominálnak. Pannonhalma attól olyan gyakori hely, hogy az ott található Bencés Gimnáziumban számos győri család gyermeke tanult, így a kapcsolattartás gyors, kimondottan tájékoztató eszköze volt a képeslap. Ez különösen érvényes a második időszakra is ebben a relációban.

A nyitottságot szemléltetik a külföldi irányok. A vizsgált mintából számos lap került elő, melyet Európa különböző országaiba címeztek. Az első időszakban erőteljesen a mai szomszédos országokat említhetjük meg, mint címzettek. Főként Ukrajna, Szlovákia, Szerbia, Románia, Horvátország, Csehország, és Ausztria volt címnek feltüntetve ezeken a példányokon. Bécsnek meghatározó a szerepe egészen 1945-ig, döntően a német nyelven írt, kimondottan üdvözlő jellegű, vagy a személyes kapcsolattartást kifejező képeslapok fordulnak elő. A város gazdaságának, társadalmának bécsi kapcsolatai éppen a közelség, a könnyebb elérhetőség miatt az előbb jelzett időpontig meghatározó volt. Érdekes, hogy Nyitra megelőzte Pozsonyt, s az már vetekszik az első időszakban Kismartonnal, de Kolozsvár és Szabadka is képviseli magát a kapcsolati irányokban.

A második időszakban nincs lényeges átrendeződés a belföld vonatkozásában, igaz, Pécs jobban kiemelkedik, Sopron viszont továbbra is a kapcsolattartás fontos iránya. A külföldi relációk viszont csökkennek, Bécs tartja magát,

jelezve, hogy az osztrák kapcsolatok még a második világháború végéig is tartósak. Megjelenik Róma, ami abból a szempontból érdekes, hogy valamelyest tükrözi az olasz-magyar kapcsolatok élénkülését egy város, egy hely vonatkozásában a két világháború között.

S végül az utolsó időszak – bár az esetszám nagyon alacsony – a kapcsolatok elszürküléséhez vezetett, maradt Budapest, s a tradicionális nagyvárosok, s kimondottan az üdvözletre koncentráltak, a személyes kontaktusok mintha elhaltak volna, talán azok más csatornákon jelentek meg.

6. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A kommunikáció fontos eszköze volt a képeslap a XIX. század végétől egészen a XX. század közepéig. A kezdeti időszakban szinte egyedüli és emellett gyors eszköze volt a személyes kapcsolattartásnak, majd újabb kommunikációs eszközök terjedése miatt visszafejlődött, szerepük csökkent, pontosabban háttérbe szorult az emberi érintkezésben, egymás tájékoztatásában. Az elemzés során megállapítottuk, hogy a családi összetartozás, belső kohézió eszközeként jelentek meg a képeslapok a megjelenésüktől egészen az első világháború végéig, majd az üdvözlést szolgáló funkciók vették át a szerepet.

A képeslapoknak a városarculat bemutatásában meghatározó szerepe volt, azok az elemek tűntek fel a lapokon, amiket az itt élők, vagy az idelátogatók meghatározónak, jellegzetesnek tekintettek, így közvetítették a helyek értékeit, kifejezték azoknak a legjelentősebb épületeit, funkcióit, elhelyezkedését. Érdekes eredménye a kutatásnak, s ez erősíti a kommunikációs szerepköröket, hogy magas a férfi-férfi kapcsolattartási reláció, ami jelzi, hogy a tájékoztatás, s egyben az információ-áramlás eszközei voltak a képeslapok. Erősebbek voltak, főleg a vizsgálat első időszakában (az I. világháború végéig) a férfi-férfi közösségi kapcsolatok, kifejezve a barátságot, az összetartozást, a távolabbra szakadtak megtartását. Ezen belül fontos szerepe volt az üzleti, hivatali, közösségi, vagy éppen közös hobbi, szabadidő eltöltés regisztrálására, ezek kifejezésére. Természetesen meghatározónak kell tekinteni – s ez evidens – a férfi-nő relációjú kapcsolatokat, melyek többséget alkottak, ezek kimondottan személyes jellegűek voltak, egyben a folyamatos jelenlétet kívánták kifejezni.

A képeslapok hasznos eszközei lehetnek egy-egy település térkapcsolatainak időbeli és térszerkezeti elemzésének, kimutatható a települést „használók” iránya, azoknak a módja, sőt lehetséges annak változását is megragadni. Lényeges módszertani kérdés, hogy a képeslapokat minél szélesebb körből kell méríteni, mert egy-egy gyűjteményt meghatároznak a beszerzési helyek, így a küldési relációk iránya determinált lehet.

Bízunk abban, hogy elemzési kísérletünk felkelti az érdeklődést más településekre irányuló kutatások elvégzéséhez, így a földrajzi térkapcsolatok történeti dimenzióinak vizsgálati köre bővíthet, egyben javítva a kutatás ezen irányának módszertanát és eszközeit.

IRODALOMJEGYZÉK

- Antalíné Hujter Sz. (1998) Régi képes levelezőlapok megyénk falvairól a megyei könyvtár helyismereti gyűjteményében. In: *A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898-1998*. Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr. 156-164.
- Balázs K. (2005) *Képes levelezőlap lexikon*. Méry Ratio.
- Bedő M. (1999) *Képeslapok a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményében, Kisalföldi Könyvtáros, 1-2*. Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr.
- Erős L. (1985) *Képeslapok könyve*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Fazekasné Majoros J. (2005) *A szerencsi Zempléni Múzeum képeslap-gyűjteménye*. Zempléni Múzsza.
- Gerle Gy. (1974) *Környezet és településhálózat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Herendiné Lakatos É. (1971) A képeslevelezőlap-kiállítás margójára. *Magyar Könyvszemle*, 87, 2-3. 227-229.
- Kovács Sz. (2007) Miről mesél a képeslap? Nagyvárad a 19-20. század fordulóján. *Debreceni Disputa*, 5, 9, 56-61.
- Kovács Z.-Micheel, M.-Udvarhelyi G. (2002) A poszt-szocialista városok változó imázsa és a városmarketing lehetőségei Budapest és Lipcse példáján. *Földrajzi értesítő*, 1-2. 113-137.
- Petercsák T. (1981) Az első képes levelezőlapok. *Herman Ottó Múzeum évkönyve*, 20, 171-188.
- Petercsák T. (1994) *A képes levelezőlap története*. Miskolc.
- Sóky D. (1980) *A postai levelezőlapok gyűjtése*. Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége, Budapest.
- Szörényiné Kukorelli I. (2007) *Relations in the space: methods for the research of rural area structure*. Discussion Papers, 51. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Vajda E. (1967) *A posta története*. Budapest.
- Winkler G. (1998) *Győr 1539-1939*. Műhely Folyóirat Kiadó Közhasznú Társaság, Győr.

INTERNETES FORRÁSOK:

- <http://szerencs.hu/component/content/article/35-statikus/54-zempleni-muzeum>
- <http://ki.oszk.hu/>
- <http://www.balatonimuzeum.hu/>
- <http://hungaricana.hu/>